

OKNO DO AKADEMICKÉHO RAJA

Správy SAV hovoria s riaditeľkou Ústavu experimentálnej psychológie Vierou Bačovou

Rozhovor pre Správy SAV dávala ešte pred aprílovými oslavami 60. výročia ústavu, ktorý vedie. Program konferencie už bol natlačený, rovnako ako program slávnostnej časti osláv. Ale jej príhovor o ostatnom období ústavu, ktoré je spojené s jej šéfováním, bol ešte iba v bodoch. Viac o nich – o psychológii, mladých vedcoch, praktických výstupoch základného výskumu – v rozhovore s Vierou Bačovou, riaditeľkou Ústavu experimentálnej psychológie SAV.

V jednom z hodnotení vášho ústavu stojí, že ak chcú mladí ľudia na Slovensku rozvíjať akademickú kariéru v psychológii, potom tento ústav je to pravé miesto. Prečo?

Pretože sa im snažíme vytvárať široký priestor. Ústav je pre nich niečo ako akademický raj. Nemajú skoro žiadne iné povinnosti, len pracovať na sebe. Získavať poznanie, robiť výskum. Majú k dispozícii všetky potrebné prostriedky: čas, stimulujuce prostredie, skúsenejších kolegov, možnosť zapojiť sa do tímu, databázy – teda prístup k literatúre akéhokoľvek druhu... Až po peniaze na robenie výskumu. Ale to sa zrejme týka aj ostatných ústavov Akadémie. Jeden z mojich predchodcov hovoril v tejto súvislosti o SAV ako o semeňišti, liahni vedcov.

Ako vzniká?

Z toho, čo som už hovorila, je dôležité to tvorivé prostredie. Synergicky spojený kolektív. Tím, ktorý spoločne robí na spoločnej téme, má za sebou nejakú tradíciu, má skúsenosti, publikované články, istú reputáciu. Pre mladého človeka je veľkou výhodou pridať sa k úspešnému tímu, a tak sa začať uvádzať do akademického sveta, do výskumného priestoru. Ide napríklad aj o získanie poznania, akú stratégiu zvoliť vo výskumníckej kariére. Ako a aké prostriedky a cesty využívať. To všetko je súčasťou tohto prostredia.

Aký je záujem o prácu u vás?

Mení sa to. Keď som sem pred ôsmimi rokmi prišla, bol problém niekoho zohnať. Nemali sme akreditované doktorandské štúdium, neprichádzali doktorandi ani mladí pracovníci. Potom sa zdvihla vlna záujmu, keď začali mať absolventi problém s miestami. Navyše sa rozchýrilo, že hľadáme talentovaných mladých ľudí. Tak sa to pomaly rozchýbalo. Teraz už musíme záujemcov aj odmietat.

A záujem o štúdium psychológie?

Tá stále prilahuje. Okrem iného aj vďaka tomu, čím je opradená: že psychológ musí poznať človeka, čo je príjemnou výhodou pre život. Takže záujem je. Ale je aj veľa konkurujúcich profesií, napríklad sociálna

prof. PhDr. Viera Bačová, DrSc., vyštudovala Filozofickú fakultu Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Jej profesionálna kariéra sa rozvíja striedavo na pracoviskách SAV a vysokých škôl. Pôsobila v Spoločenskovednom ústave SAV v Košiciach, bola prorektorkou pre vedu a doktorandské štúdium na Prešovskej univerzite v Prešove, od roku 2007 vedie Ústav experimentálnej psychológie SAV. Bola na študijných pobytoch napríklad vo Veľkej Británii (1994 a 1995). Do slovenskej a českej psychologickkej komunity uviedla problematiku identity (etnickej, rodovej, generáčnej) a súčasných kritických smerov v psychológii ich rozpracovaním teoreticky aj výskumne. V súčasnosti publikuje z oblasti psychológie rozhodovania. Je riešiteľkou a spoluriešiteľkou medzinárodných projektov, členkou Slovenskej psychologickkej spoločnosti a The European Association of Social Psychology.

práca alebo posty projektových manažérov v pracovnej psychológii.

Takže prax ponúka psychológom väčšie možnosti ako kedysi?

To áno. Pozície, na ktoré odchádzajú absolventi zo školy, sú rôznorodejšie ako v minulosti. Možnosti sú napríklad v oblasti ľudských zdrojov či public relations.

Má váš ústav podobné problémy s únikom mozgov ako iné, napríklad v prvom a druhom oddelení vied?

Áno. Ponuky postdoktorandských miest zvonku prichádzajú každý mesiac. Tí najnadanejší odchádzajú. Ostáva len dúfať, že sa vrátia.

Vyžaduje si profesia psychológa nejaké špeciálne vlastnosti?

Nie. Ale kto ju chce robiť, musí mať záujem o ľudí a ich správanie. Nevieť si predstaviť, že by psychológiu išiel študovať niekto bez tohto záujmu.

Spozná túto vlastnosť na sebe gymnazista, čo si vyberá školu?

Myslím, že áno. Ale keďže sa tomu venujem už niekoľko desiatok rokov, tak si uvedomujem skôr riziko prílišného záujmu o vnútro človeka. Veľa mladých ľudí si vyberá toto štúdium s tým, že si chce riešiť svoje vnútorné problémy. Akoby psychológia mohla odhaliť tajomstvo ľudskej duše – pritom nič také nejstuuje.

Ale to nie je záujem o ľudí, ale o seba...

Keď som svojho času bola pri prípravách prijímacích skúšok na vysokú školu, zaraďovali sme tam aj test všeobecného rozhľadu. Aby sme zistili, či sa ten človek zaujíma aj o svet alebo len o seba. Človek s mnohými vnútornými psychickými problémami nie je na túto profesiu veľmi vhodný.

Ide o špecifické povolanie. Zmení človeka?

Domnievam sa, že áno. Ale iba tak ako každá profesia, ktorú človek robí s nasadením. Závisí to aj od toho, či robí praktickú alebo teoretickú psychológiu. Psychológovia sa venujú buď praktickej pomoci ľuďom, poradenstvu a terapii, alebo skúmajú psychiku – to sú učelia a výskumníci, ktorí posúvajú poznanie ďalej.

Končí sa vám druhé obdobie vo funkcii. Ako pozeráte na tie roky?

Po osemdesiatom deviatom mnoho ľudí z ústavu odišlo. Stredná generácia úplne

vypadla. Personálne ústav stagnoval, lebo – ako som hovorila – neprichádzali mladí. Keďže atmosféra v spoločnosti sa uvoľnila, témy skúmania v ústave boli veľmi rôznorodé. Myslím, že to môžem prirovnať k súhrnu dobrých alebo aj vynikajúcich sólistov, z ktorých si každý hral svoje a nevyužíval synergický efekt. Ale celosvetovo sa vo vede doba zmenila. Sóló hra je dnes už málo efektívna. Keď som sem prišla, videla som ako jednu z prioritných úloh nájsť to, čo bude jednotiace. Na čom budú ľudia reálne spolupracovať.

Myslíte spôsob fungovania alebo témy výskumu?

Jedno i druhé. Teda vrátane tém.

Takže ste mali aj cieľ nasmerovať istým spôsobom výskumné zameranie ústavu?

Nemožno nariadiť niekomu, aby sa vzdal tej oblasti výskumu, v ktorej je doma a má v nej i vo vedeckej komunite isté meno. To veľmi nejde. Ústav sa venuje od samého vzniku poznávacím procesom. Mne sa zdala ako perspektívna a doteraz relatívne neskúmaná oblasť rozhodovanie človeka. Nebola to téma, na ktorú som sa ja predtým špecializovala. Len som hľadala takú, ktorá by do istej miery zjednotila vedec-kých pracovníkov ústavu. Aby sme uchovali „značku“ ústavu a zároveň využívali synergiu.

Natočili ste ústav týmto smerom?

Dnes sa zdá, že áno. Išlo to postupne. I tak to nebolo ľahké. Bolo to však potrebné. Navyše sme začali brať nových mladých ľudí, s ktorými som o tom hovorila vopred ako o téme, ku ktorej by sa mali pripojiť. Tak sa to postupne začalo rozbiehať.

Rozbehli ste viacero projektov orientovaných týmto smerom?

Začali sme s klasickými teóriami rozhodovania. A keďže tie vyvinula ekonómia, tak prvý projekt bol na tému *Interpretácie rozhodovacieho správania, pohľad psychológie a ekonómie*. Spolupracovali sme na tom s Prognostickým ústavom SAV [viac na inom mieste – *Teória rozhodovania*]. Skoro súčasne sme začali pripravovať ďalšie projekty. Kolegyňa Jitka Gurnáková sa už predtým v rámci svojej praxe zaujímalala o záchranárov. Dokázala, spolu s kolegami, spojiť tému rozhodovania so záujmom o psychologické aspekty práce záchranárov [viac na inom mieste – *Zdravotníckí záchranári*].

Získali grant?

Áno a tým sme sa zároveň pohli od skúmania rozhodovania v laboratóriu ku skúmaniu rozhodovania v reálnych životných podmienkach. Tam, kde je časový i iný stres, sťažené podmienky, nedostatok informácií, ale zároveň urgentná potreba konať, kde ide o veľa. Až o ľudské zdravie či

životy. Začali sme v ústave skúmať „naturalistické“ rozhodovanie. Teraz pokračujú už druhým, nadväzujúcim projektom.

Sme blízko aplikovaného výskumu?

Viac-menej áno. Operátori v centrále sedia pri počítačoch a musia sa rozhodnúť, kam pošlú a kam nepošlú sanitku. Ak by sme tú situáciu namodelovali v laboratóriu, bol by to základný výskum? Tá hranica sa v takýchto prípadoch stiera. Verejnosť sa často pýta: Čo z toho výskumu máme? Ak pomôže analyzovať proces, ktorým prechádza záchranár, ak mu pomôžeme zlepšiť jeho rozhodovanie, zvládať emócie s tým spojené, odpoveď je jasná... Vyústenie tohto nášho skúmania je výsostne praktické a užitočné.

Teda je z toho aj výstup, z ktorého by tí záchranári mohli čerpať?

Myslím, že áno. My sa budeme snažiť poskytnúť výsledky v takej podobe, aby ich vedeli využiť. Druhý projekt tohto tímu sa nazýva *Rozhodovanie v emočne náročných situáciách: Výskum makrokognícií a emócií v paradigme naturalistického rozhodovania*. Ten názov... – no, musíme používať odbornú terminológiu. Ale ja som za to, aby sme sa vyjadrovali jednoducho. Výskumníci sú podľa môjho názoru povinní vedieť verejnosti zrozumiteľne povedať, čo robia. Čítala som niekde, a súhlasím s tým, že ak vedec nedokáže v priebehu desiatich minút vysvetliť desaťročnému dieťaťu, čím sa zaoberá, tak to dobre neovláda.

Ďalšie zaujímavé projekty?

Zaujímavé výstupy sľubujú aj ďalšie dva tímy. Jeden sa venuje intuitívnemu rozhodovaniu expertov, ďalší sa orientuje na sociálne rozhodovanie, a vybral si aktuálnu tému z hľadiska sociálnych vplyvov – očkovanie [viac na inom mieste – *Expertí a intuícia a Očkovanie*]. Pochopiteľne, máme ešte ďalšie projekty, ale tie, o ktorých sme hovorili, považujem za nosné.

V publikácii Osobnosti ÚEP SAV 1955 – 2015 je opísaný vývoj výskumného zamerania. Spomeniem len vybrané časti: päťdesiate roky napríklad senzorika, šesťdesiate percepcia (vnímanie vo vzťahu k učeniu), sedemdesiate okrem iného aj psychológia práce, osemdesiate – aj inžinierska psychológia... Teraz je to rozhodovanie. Ten vývoj tém je reakciou vedcov na pohyby spoločnosti?

Nie presne. Predovšetkým je to komplexnejšie. Iste sa vývoj spoločnosti odrážal v tom, ako sa orientovali vedci v ústave, no v rôznych časoch to boli skutočne rôzne vplyvy. Napríklad za socializmu – úlohy štátneho plánu, vedná politika. Neskôr aj to, aké boli práve v tom-ktorom období možnosti získať granty.

No ako vidno z projektov, o ktorých sme hovorili, ústav reaguje na veci, ktoré na

K VÝROČIU ÚSTAVU EXPERIMENTÁLNEJ PSYCHOLÓGIE SAV

„Cesty k rozhodovaniu. Šesť dekád psychologického výskumu.“ Pod týmto motom si začiatkom apríla pripomenuli šesťdesiatročí Ústavu experimentálnej psychológie SAV.

Prvou časťou podujatia bola odborná konferencia, kde vedci z tohto ústavu predstavili svoje projekty. Riaditeľka ústavu Viera Bačová prednášala na tému *Modely rozhodovania jednotlivcov o svojej finančnej budúcnosti*, Vladimíra Čavojská o intuícii a racionálnom rozhodovaní, Mária Hatošková prezentovala výskum svojho tímu na tému *Pediatri verus rodičia: (ne)komunikácia a (ne)dôvera v rozhodovaní o (ne)očkování*. Peter Halama mal prednášku na tému *Výskum osobnostných faktorov rozhodovania profesionálnych zdravotníkov – odkiaľ a kam?* Lucia Adamovová priblížila účastníkom konferencie výskum *Rozhodovanie zdravotníckych záchranárov z pohľadu makrokognícií – krok za krokom od prijatia výzvy*. V téme pokračovala Jitka Gurnáková, ktorá prednášala na tému *Výskum rozhodovania zdravotníckych záchranárov*.

Na druhej, slávnostnej časti programu sa zúčastnila podpredsedníčka SAV pre vedu a výskum Eva Majková, podpredseda pre 3. oddelenie vied Emil Višňovský, ako aj bývalý predseda SAV Štefan Luby. Medzi hosťami boli aj bývalí pracovníci ústavu, zástupcovia spolupracujúcich inštitúcií z Akadémie i mimo nej.

O práci ústavu od jeho založenia hovorili jeho bývalí riaditelia. Damián Kováč (viedol ústav v rokoch 1960 – 1991) na tému *O našej psychológii v rokoch 1948 až 1989 – tento raz však naozajstne*. Michal Stríženeč (1991 – 1999) mal príspevok o rozvoji ústavu v nových podmienkach po roku 1989. Imrich Ruisel (1999 – 2007) prednášal na tému: *Príspevok Centier excelentnosti SAV k výskumu inteligencie, tvorivosti a múdrosti a V. Bačová prezentovala príspevok *Tretia výskumnícka generácia v ÚEP SAV: nové výzvy, nové témy, nové rozhodnutia**.

Na podujatí predstavili knihu *Osobnosti Ústavu experimentálnej psychológie SAV 1955 – 2015*. (pod) | Foto: Gabriel Kuchta

spoločnosť tlačia. Je záujem o riešenie napríklad problémov so zvyšovaním životného tempa? Ak by sme išli ešte ďalej – produktivitu práce a schopnosti zamestnancov znášať záťaž?

Ak by sme reagovali na všetky požiadavky praxe, prejdeme ani nie do pozície aplikovanej psychológie, ale psychologického servisu. Poskytovania psychologických služieb, napríklad psychodiagnostiky, poradenstva, koučovania, terapie... O to by mali firmy iste záujem, ale to nie je naša úloha.

Majú vedci venujúci sa psychológii a ich kolegovia z praxe taký istý vzťah, ako to býva v iných oblastiach? Totiž že tí prví posúvajú poznanie do istého štádia, a tam si ho prevezmú praktici?

Psychológia nemá jednu paradigmu. V histórii sa vyvinulo viacero psychologických smerov, ktoré sú voči sebe protirečivé. Súčasná psychológia je tzv. integrovaná psychológia, ktorá čerpá z viacerých jednotlivých smerov. Existuje výskum v klinickej psychológii, ktorý postupuje tak, ako ste sa pýtali. Posúva poznatky do praxe. Ale kým pre výskumníka je významné, ktorý z tých smerov alebo oblastí si vyberie, psychológ v praxi sa snaží najmä pomôcť klientovi. Ak je to potrebné, ignoruje všetky teoretické delenia a konštrukty. A skúša, čo robiť, aby mu pomohol. Keď nezaberie povedzme behavioristický prístup, tak to skúša cez hlbinnú psychológiu. Jednoducho použije to, čo zaberá.

Rozhodli ste sa, že na tomto poste na jeseň skončíte. Prečo?

V ústave je už toľko mladých ľudí, že sa dokážu riadiť aj sami. Teda – niekto z nich. Ja už končím v ústave druhé funkčné obdobie. Teším sa na to, že sa budem môcť v oveľa väčšej miere venovať štúdiu, výskumu a publikovaniu. Okrem toho sa budem usilovať nachádzať ďalších mladých nadaných výskumníkov.

Ako?

Ústavy Slovenskej akadémie vied nemôžu školiť doktorandov samy, ale sa na tom musia spolupodieľať s vysokou školou. My máme dohodu o doktorandskom štúdiu s Fakultou sociálnych a ekonomických vied bratislavskej Univerzity Komenského, s odborom sociálna psychológia a psychológia práce. Učím v tejto škole, a tak mám možnosť priamo spoznať študentov. Keď sa vynorí taký, čo má záujem o vedu a výskum – a to je hneď vidieť, tak ho môžem priamo „odchytiť“ pre prácu v našom ústave. Som presvedčená, a to aj na základe vlastnej skúsenosti, že bez prílevu mladých výskumníkov by náš ústav – napokon tak, ako aj viaceré ďalšie ústavy SAV – stagnoval, ba až zahynul.

Martin Podstupka | Foto: Gabriel Kuchta

VEDCI PREDSTAVUJÚ PROJEKTY

Dokážu vedci na niekoľkých riadkoch vysvetliť, čomu sa venujú tak, aby tomu každý rozumel? *Správy SAV* predstavujú projekty tak, ako ich opísali sami pracovníci Ústavu experimentálnej psychológie SAV.

Teória rozhodovania. Riziko, šanca a strata – tieto tri slová plne vyjadrujú rozhodovanie. Ich definovaním Kahneman a Tversky vložili do klasických ekonomických teórií psychologický pohľad (Kahneman ako jediný psychológ získal Nobelovu cenu – za ekonómiu). Upozornili, že ľudia v rozhodovaní posudzujú zisky a straty rozdielne: odvodzujú ich od určitého bodu, ktorý môže byť pre každého iný. Ďalej zistili, že strata nás bolí dvaapokrát viac, než náš teší zisk rovnakej hodnoty. Pravdepodobnosť javu nevieme posúdiť objektívne, sme viac citliví v oblasti nízkych a vysokých pravdepodobností, než v strede škály. Skúmali sme tieto parametre rozhodovania v slovenských podmienkach a zistili, že „homo sapiens slovakienis“ sa správa a rozhoduje podobne ako „homo sapiens americanus“.

Výskumný tím: V. Bačová, V. Baláž, E. Drobná, K. Dudeková (2010 – 2012)

Zdravotníckí záchranári. Práca zdravotníckych záchranárov vyžaduje schopnosť efektívne sa rozhodovať aj vo veľmi náročných situáciách. Nedostatok informácií spolu s potrebou rýchlo konať vedú záchranárov k tendencii vytvárať si hypotézy o situácii na mieste už na základe telefonického výzvy z operačného strediska. Zistili sme, že táto tendencia je užitočná len vtedy, ak sú splnené nasledujúce podmienky:

- a) záchranár sa dokáže pružne prispôbiť neočakávanému vývoju situácie,
- b) dodrží systematický postup vyšetrenia,
- c) nebráni sa protichodným zisteniam,
- d) nezastaví svoje pátranie pri zhromaždení minimálneho množstva dôkazov o svojich pôvodných predpokladoch.

V opačnom prípade riskuje množstvo omylov a nedorozumení nielen v kontakte s pacientom, ale aj v samotnom stano-

vení diagnózy či v rozhodovaní o ďalšom postupe.

Výskumný tím: J. Gurňaková, L. Adamovová, P. Halama, L. Pitel, H. Harenčárová, K. Košíková (2010 – 2013; 2014 – 2017)

Expertí a intuícia. Intuícia sa zvykla spájať skôr s chybami v rozhodovaní. V súčasnosti sa čoraz viac poukazuje na jej pozitívny efekt, ktorý však súvisí so skúsenosťami a odbornosťou. Cieľom nášho výskumu je lepšie pochopiť, nakoľko sa experti spoliehajú na intuíciu a aké situačné a osobnostné faktory na intuíciu vplyvávajú. Výsledky predbežne ukazujú, že intuitívnejší experti sú schopní rozhodnúť sa správne na základe oveľa menšieho množstva informácií, ako analyticky orientovaní experti. Tieto zistenia sa týkali najmä manažérov a personalistov. Výsledky sa budú overovať aj v iných oblastiach a testujú sa aj ďalšie faktory, ako napr. vplyv emócií.

Výskumný tím: V. Čavojová, E. Ballová-Mikušková, R. Hanák, M. Majerník, M. Jurkovič (2013 – 2016)

Očkovanie. Očkovanie – kedysi vnímané ako revolučný prínos modernej medicíny – sa dnes často spochybňuje. Odmietanie vakcinácie už vo viacerých krajinách viedlo k epidémiám dávno prekonaných chorôb. Problém je však aj na druhej strane: mnohí lekári nevedia, ako rodičom vysvetliť princípy očkovania, nie sú ochotní diskutovať ani prispôbiť režim očkovania individuálnym potrebám dieťaťa. Rodičia sa v záplave protichodných informácií z rôznych zdrojov často nevedia zorientovať. Ich rozhodovanie sprevádza strach o dieťa a hrozba pocitov viny pri poškodení zdravia dieťaťa (v dôsledku očkovania alebo aj, naopak, pri neočkovaní). Dôležitú rolu zohráva aj oslabovanie dôvery v medicínsky systém. Veríme, že náš výskum pomôže lekárom a rodičom efektívnejšie komunikovať a informovanejšie sa rozhodovať.

Výskumný tím: R. Masaryk, I. Brezina, M. Hatoková, L. Kostovičová, J. Bašnáková, M. Túnyiová, K. Dudeková (2013 – 2016)

(pod) | Ilustračné foto: Lenka Kostovičová

